

**WAYS TO ADAPT LEXICAL BORROWINGS IN THE SCIENCE
POPULARIZATION TEXTS TRANSLATED BY PETRU MAIOR**

Liliana Soare

Assoc. Prof., PhD, University of Pitești

Abstract: The present study examines the most important aspects of phonetic, morphologic and semantic adaptation of lexical borrowings excerpted from five texts of science popularization translated by Petru Maior. Despite the high weight of analogical phonetic variants, which reflect principles regarding the adaptation of neologisms stated in his theoretical works, one can observe that the phonetic, morphologic and semantic adaptation of the new words was easily realized, following cult, Latin-Romance norms. The Latinisms and Italianisms used (adapted and unadapted) are relevant for the Transylvanian scholar's conception as regards the sources of lexical renewal and the problem of adapting the new words in order to connect the cult Romanian literary lexicon to the European neological terminology of the period.

Keywords: borrowings, adaptation, unadapted terms, Latinisms, Italianisms

0. Între 1812 și 1816, în calitate de cenzor al tipografiei budane, Petru Maior traduce cinci texte de știință popularizată, pe care nu le semnează ca traducător: 1. *Învățătură pentru prăsierea pomilor, scrisă de Haintl Franțisc, domnul Rășpacului și Neschingului, a mai multor învățate și iconomicești soțietăți împreună soț* (Buda, 1812, 171 p.; textul reprezintă primul tratat elementar de pomicultură elaborat în limba română); 2. *Învățătură de a face sirup și zăhar din mustul tuleilor de cucuruz, după ce s-au cules cucuruzul de pre ei, întocmită de D. Ioann Nep. Neuhold* (Buda, 1812, 24 p.); 3. *Dissertație a lui Ioann Burgher M. D. despre zăhar, carele din must de tulei de cucuruz și de jugastru se face* (Buda, 1813, 28 p.); 4. *Învățătură despre agonisirea viței de vie și despre măiestria de a face vin, vinars și oțet, întocmită de autorii Șaptal, Rozier, Parmentier și Dussieux și întru acest chip scurtată de abbatul Ludovic Mitterpaher* (Buda, 1813, 109 p., primul nostru tratat elementar de viticultură); 5. *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor celor ce se încing prin țeară și a celor ce se leagă și a unor boale*

sporadice, adecă pe ici pe colo îmblătoare, ale vitelor celor cu coarne, precum și a cailor, a oilor și a porcilor (Buda, 1816, 130 p., cel dintâi text de medicină veterinară în limba română).

Toate aceste texte se remarcă prin utilizarea unui număr ridicat de împrumuturi lexicale. Le vom urmări, examinând modalitățile de adaptare a acestora la sistemul fonetic, morfologic și semantic al limbii române la care apelează autorul-traducător.

1. În ceea ce privește **adaptarea fonetică**, se observă că formele mai vechi de adaptare cu africaterile *ṭ*, *g̣*, și *ḳ* sunt aproape inexistente: *antifloghistică* (FDB, 84, *antifloghistiche*, FDB, 51, 84), *litarghiriu* (FDB, 79). Acestea sunt concurate de variantele fonetice în *č*, *ğ*, care impun modelul latino-roman al noilor termeni: *celeritate* (FDB, 63), *cerc* (FDB, 56), *cicatrice* (FDB, 121), *cilindru* (NIS, 6, 23), *circulația* (FDB, 124), *frigidă* (FDB, 84, 108), *generale* (FDB, 21), *generație* (FDB, 95), *generos* (MVV, 14, 64, 99), *litargir* (MVV, 84), *semicirculară* (MVV, 26), *spongia* (MVV, 38) etc.

Prin influența limbii italiene, respectiv prin influența grafică și fonetică a etimonului italian, pot fi explicate câteva situații de adaptare a împrumuturilor, cum ar fi folosirea variantei neologice fără *h* inițial: *idrofobia* (FDB, 109) și a următoarelor fonetisme: *astremități* (FDB, 70 < it. *estremità*), *directive* (FDB, 21 < it. *direttivo*), *libella* (MVV, 5, 7, *libellă*, MVV, 41 < it. *livello*), *melanhonie* (FDB, 101 < it. *malinconia*), *oscuritate* (FDB, 63 < it. *oscurità*), *se oserbă* (FDB, 101 < it. *osservare*), *ospital* (FDB, 32, 34 < it. *ospedale*), *ostruție* (FDB, 67 < it. *ostruzione*), *personele* (FDB, 42 < it. *persona*), *produt* (BDZ, 3, *produturi*, FDB, 19 < it. *prodotto*), *profundă* (FDB, 63 < it. *profondo*), *puntu* (MVV, 66, *punturile*, MVV, 87 < it. *punto*), *respet* (g. *privire*, MVV, 6, 58, 90, dar *respectul*, MVV, 21 < it. *rispetto*), *sustanța* (MVV, 58, 61, 86, *sustanță*, MVV, 99 < it. *sostanza*).

Și prin latină, pot fi explicate fonetisme precum: *comerciul* (FDB, 35 < it. *commercio*, lat. *commercium*), *contagiu* (FDB, 11, 94 < it. *contagio*, lat. *contagio*, -onis), *linie* (MVV, 18, 19 < lat., it. *linea*) ori *necesarie* (FDB, 32, 105, 108, 116 < it. *necessario*, lat. *necessarius*) etc. Din franceză, provin: *cassonade* și *moscuade* “suc brut, nerafinat” (BDZ, 12 < fr. *cassonade*, *moscuade*), *roborătoare* (FDB, 69, calc de structură după fr. *roborant*), *văciliți* (FDB, 73 < fr. *vacillant*), iar din germană *lacmu* “turnesol” (NIS, 12, *lacmus*, BDZ, 13 < germ. *Lackmuspapier*). Din neogreacă provin: *schiroasa* (FDB, 86 < ngr. *σκιρπος*), *scândălisești* (FDB, 127 < ngr. *σκανδαλιζω*, -ισα) și *scopos* (FDB, 30 < ngr. *σκοπός*).

Formele cu *s* (intervocalic) reflectă, în general, aspectul grafic al termenilor noi de proveniență latino-romanică (latină și italiană): *cause* (MVV, 46), *cauterisație* (FDB, 111), *disenteria* (FDB, 27, 51), *dosă* (FDB, 47, 69), *generositatea* (MVV, 99), *mesenterului* (FDB, 88), *ocasio* (MVV, 8), *ocasionale* (FDB, 105), *preserba* (FDB, 113), *spese* (FDB, 89), *us* (FDB, 46) etc. Există și fonetisme cu *z*, dar sunt slab reprezentate: *baze* (NIS, 23), *cauza* (NIS, 5, HPP, 18). Variantele cu *s/z* reflectă oscilațiile în ceea ce privește reproducerea aspectului scris sau pronunțării culte cu *s* din greacă și latina clasică, respectiv a pronunțării cu *z* din latina târzie, din unele limbi romanice (în special italiana) și neromanice (germana și maghiara).

Câțiva termeni conservă fonetismul *cs* (grafia *x*): *exemplu* (g. *pildă*, HPP, 30), *oxigenat* (MVV, 85). Autorul folosește însă și formele în *s*, neintegrate încă din punct de vedere fonetic, datorate grafiei din limba italiană¹, în locul celor cu *x*: *esemplu* (MVV, 23, *esemplurile*, MVV, 7), *isperiința* (HPP, 19, 32, NIS, 20, MVV, 51, 58, *isperiință*, MVV, 6, 59), *speriință* (FDB, 24, 82).

În ceea ce privește grupul consonantic *ch*, acesta este redat ca atare în: *chémicii* (MVV, 62), *chimiei* (BDZ, 22) și prin *h* în: *hirurg* (FDB, 118, 119), *hronice* (FDB, 86), *lihod* “lichid” (BDZ, 16).

Variante analogice

Pe lângă neologismele cărora li se aplică reguli moderne de adaptare fonetică, există și termeni cărora li se aplică legi fonetice de tip latin, suferite de cuvintele din fondul vechi al limbii.

Vocalism

- *a* aton > *ă*, prin analogie cu termenii vechi moșteniți din latină sau împrumuturi vechi din alte limbi: *cădabru* (FDB, 32, 71), *cădăbros* (FDB, 72), *căuzează* (g. *pricinuiăște*, HPP, 13), *a clăudica* (FDB, 92), *a se contăgi* (FDB, 58), *contăgios* (FDB, 21), *devăgând* (FDB, 106), *găngrenoase* (FDB, 27, 82), *înlămate* (FDB, 72, 73), *înlămatorie* (FDB, 82), *înlămația* (FDB, 61), *mășina* (NIS, 21, 23, *mășinuței*, MVV, 78), *năviții* (g. *corăbii*, HPP, 50), *săturat* (FDB, 84, *săturată*, MVV, 108), *scăbioase* (FDB, 93), *să nu te scândălisești* (FDB, 127), *stăminoase* (MVV, 7), *tirănie* (FDB, 125), *văcelindu-se* (FDB, 103), *văciliți* (FDB, 73).

¹ *S-a observat că aceste forme pot reprezenta și fonetisme latinești „românizate” (lat. ce > rom. ss, s), ele circulând în cursul secolului al XIX-lea, în special în Transilvania. Tendința cultă poate coincide cu tendința populară de pronunțare în română a lui cs ca s (E. Toma, Limbajul științific românesc la începutul epocii moderne (secolele XVIII-XIX), București, 2003, p. 212).*

- a și e+ m/n + consoană > î (inclusiv în sufixul *-ment*): *se comândă* „a (se) recomanda” (FDB, 46), *încremânt* (BDZ, 4), *isperemânt* (MVV, 94, *isperimânturi*, BDZ, 12), *medicamânturi* (MVV, 105), *nutremânt* (FDB, 50, 108, HPP, 5, 13, *nutremânturi*, FDB, 108), *pavimântul* (MVV, 61), *recremânturi* (MVV, 89), *tâmpărământ* (MVV, 6, 16, 73, *tâmpărământul*, MVV, 54, 67), *tâmperat* (MVV, 5).

- in-/im-, inter- > în-/îm-, întră-/întăr-: *îndiferent* (FDB, 102), *înferma* (FDB, 80), *înlamație* (FDB, 65, *înlamația*, FDB, 77), *înfus* (FDB, 69, *înfuse*, 67), *înoculația* (FDB, 59, 60), *întărlocate* (MVV, 46), *împuta* (NIS, 5), *să se întărzică* (FDB, 44)².

Consonantism

- v > b: *cădăbros* (FDB, 72), *foabă* (FDB, 114), *nocib* (FDB, 109, *nocibe*, FDB, 107), *osârba* (FDB, 107), *preserba* (FDB, 112), *sârbeaște* (HPP, 4, *sârbesc*, HPP, 33, 120).

- l intervocalic > r: *se va acerăla* (FDB, 125), *cruderă* (FDB, 125), *cruderitate* (FDB, 125), *dirigență* (FDB, 108), *esempru* (FDB, 125, *esempruri*, FDB, 111)³, *faciritate* (FDB, 87), *scopură* (HPP, 41, *scopure*, HPP, 41), *scopuros* (*pământul cel* ~ HPP, 132), *spatura* „spatulă” (g. *lopățică*, MVV, 82).

- gn > mn: *remnul* (g. *împărăția*, HPP, 14).

- re > ră- prin analogie cu tratamentul lui re- în cuvintele latinești moștenite (*răpune*, *răposa*): *să se răpurge* (FDB, 53, 109), *răsisă* (FDB, 65), *serăsoarbe* (FDB, 95).

După cum se poate observa, fonetismele analogice au o pondere relativ însemnată. Acest lucru este o consecință firească a concepției care stătea la baza programului filologic inițiat de cărturarii ardeleni, primii care stabilesc reguli de asimilare a împrumuturilor și care oferă un model de referință în acest sens. Adaptarea în limba română a neologismelor de origine latino-romană se caracterizează în scrierile lor prin tendința de a le supune acelorași transformări fonetice suferite de cuvintele moștenite.

2. În ceea ce privește **adaptarea morfologică**, textele cercetate prezintă o caracteristică importantă (care este și a epocii): productivitatea deosebită a formelor cu *-ie*, de declinarea a III-a⁴. În vechea română literară, substantivele latinești de declinarea a III-a, terminate în *-io*, *-ionis*, sunt adaptate cu terminația *-ie*, după forma nominativului latinesc. Vechile împrumuturi substantive în *-ie*, feminine și masculine, de sorginte

² Fenomenul *s-ar putea datora și unei analogii între -in și prefixul vechi -în*.

³ Poate fi și un împrumut direct din it. *esempro*.

⁴ *Vezi și Elena Slave, Sufixele -ie, -ărie, în Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, III, București, 1962, p. 167.*

veche slavă sau neogrecescă, creaseră de timpuriu o normă de adaptare a terminației substantivelor, normă ce va fi ulterior generalizată și în cazul împrumuturilor latino-romanice.

Majoritatea substantivelor excerptate sunt feminine și sunt consacrate până astăzi în această declinare și cu această terminație: *amputația* (FDB, 111), *cauterisația* (FDB, 111), *circulația* (FDB, 124), *distilație* (MVV, 86), *ematurație* (MVV, 64), *evaporație* (BDZ, 15), *înflamație* (FDB, 65), *înoculația* (FDB, 59, 60, *oculația*, FDB, 59), *ostipația*, (FDB, 66) *propagației* (FDB, 105), *proporția* (MVV, 57), *rezoluția* (FDB, 67), *respirația* (FDB, 63), *supurație* (FDB, 78), *transpirația* (FDB, 21) etc. Unele sunt considerate astăzi învechite sau au ieșit din uz, fiind înlocuite de perechi substantivale, provenite din infinitive lungi: *cauterizare*, *evaporare*, *inoculare*, *propagare*, *supurare*. Alte două cuvinte: *aversație* (FDB, 63) și *titilație* (FDB, 92) rămân încadrate aceleași declinări, dar s-au impus în limbă cu forme ușor modificate: *aversiune* și *titilomanie*. *Cratie* “cretă” (MVV, 89) apare încadrat celei de-a treia declinări, pentru ca evoluția limbii literare să-l fixeze la declinarea I; *culoare* și *vanilie* apar încadrate la declinarea I: *coloră* (FDB, 56, 81, *coloara*, 92, 116, *coloară*, 100), *vanilă* (FDB, 97).

Substantivele neologice în *-(i)tate*, aparținând declinării a III-a au corespondente latine în *-(i)tas*, *-(i)tatis*, germane în *-(i)tät*, maghiare în *-(i)tas*, italiene în *-(i)tá*, franceze în *-(i)té*: *celeritate* (FDB, 63), *comunitatei* (FDB, 41), *fluiditate* (MVV, 58, *fluiditatea*, MVV, 81), *oscuritate* (FDB, 63)etc.

În textele perioadei, substantivele latinești terminate în *-antia*, *-entia* și, prin analogie, substantivele corespunzătoare de proveniență maghiară în *-ancia*, *-encia*, franceze în *-ance*, *-ence*, germane în *-anz*, *-enz*, italiene în *-anza*, *-enza* erau adaptate cu terminațiile *-anție* și *-enție*, de declinarea a III-a: *audienție*, *corespondenție*, *diștanție* etc. În textul elaborat de către P. Maior, acest tip de substantive apar deja încadrate la declinarea I, datorită influenței limbii italiene: *diferență* (FDB, 108, 112), *dirigență* (FDB, 108), *distanță* (FDB, 34), *speranță* (FDB, 83).

Dintre substantivele neologice terminate la singular în *-iu*, de proveniență latino-italiană: *cauteriu* (FDB, 51), *contagiu* (FDB, 11, 94), *deliriul* (FDB, 84), *mesenteriiului* (FDB, 88), *promontoriu* (MVV, 21, *promontoriuri*, MVV, 6), *remediu* (FDB, 112), *seminariuri* (BDZ, 27), *teritoriu* (FDB, 112), doar *remediu*, *promontoriu* și *teritoriu* s-au impus în limbă cu această terminație. Celelalte au fost reîmprumutate ulterior din franceză, cu forme fără diftong. *Contagiu* a fost înlocuit cu forma de declinarea a III-a *contagiune*.

Unele substantive neologice apar încadrate la alte genuri decât cele la care s-au stabilit ulterior. Se observă trei situații: 1. încadrarea la neutru a unor substantive stabilite ulterior la feminin: *contraband* (FDB, 43), *infus* (FDB, 52, *înfus*, FDB, 69), *metodul* (MVV, 100, BDZ, 25, *metoduri*, MVV, 100), *periodul* (FDB, 87), *umorii* (MVV, 9). 2. încadrarea la feminin a unor substantive stabilite la neutru: *apetita* (FDB, 55), *dialecta* (FDB, 128), *foarcepă* (FDB, 115), *minerală* (FDB, 98), *preservativă* (FDB, 28). 3. încadrarea la neutru a unor substantive masculine: *acidelor* (MVV, 87).

În ceea ce privește clasa adjectivului, majoritatea împrumuturilor apar adaptate sub forma reținută de evoluția ulterioară a limbii literare: *acurata* (FDB, 48), *ample* (FDB, 65), *complicată* (FDB, 82), *contaminate* (FDB, 91), *diversă* (FDB, 55), *fluid* (FDB, 117), *frigidă* (FDB, 84), *genuin* (FDB, 96), *segregată* (FDB, 33), *veget* (FDB, 87)etc.

În perioada de care ne ocupăm, când numărul împrumuturilor din diverse limbi crește simțitor, sufixul *-icesc* a servit la adaptarea în română, prin substituirea sufixelor corespunzătoare, a numeroase împrumuturi. În textul cercetat, există doar două adjective adaptate cu acest sufix: *arabicesc* (MVV, 77) și *politicești* (FDB, 30). În rest, datorită influenței latino-romanice, apar forme adaptate cu *-ic*, preluate ca atare, forme moderne, care s-au impus ulterior în limbă: *aromatic* (MVV, 57, *aromatice*, FDB, 108, 123), *atmosferic* (MVV, 60), *caustică* (BDZ, 10, MVV, 61), *carbonic* (MVV, 85, *carbonică*, BDZ, 10), *cilindrică* (MVV, 91), *conic* (BDZ, 25, *conică*, MVV, 91), *dumestic* (MVV, 27), *elastică* (NIS, 23), *epidemic* (FDB, 88), *epizootică* (FDB, 13), *idiopatică* (FDB, 77), *metastatică* (FDB, 77), *simptomatică* (FDB, 77), *specifică* (MVV, 96).

În privința adaptării adjectivelor neologice provenite din adjective latinești în *-alis*, *-arius* și italienești în *-ale*, *-ario*, *-are*, P. Maior utilizează forme deja adaptate cu sufixele neologice corespunzătoare (*-al*, *-ar*), în detrimentul sufixelor specifice perioadei: *-alicesc*, *-alnic*, *-aricesc* și *-arnic*⁵: *artificiale* (pl. MVV, 34, sg., *mirosul cel ~*, MVV, 34), *fatal* (FDB, 124), *generale* (pl., FDB, 21), *naturale* (pl., MVV, 34), *parțiale* (pl., FDB, 5), *perpendiculare* (sg., MVV, 25), *triungulare* (sg., MVV, 30). Unele forme de singular reflectă etimonul italian: *artificiale*, *perpendiculare*, *triungulare*.

Adjectivele derivate cu *-iv* (lat. *-ivus*, fr. *-if*, *-ive*, it. *-ivo*, germ. *-iv*) și *-os* (lat. *-osus*, it. *-oso*, fr. *-eux*, *-euse*, germ. *-ös*) sunt numeroase, fiind adaptate de la început în această formă, datorită existenței în limba română a derivatelor de origine slavă cu aceste

⁵ V. Despina Ursu, *Adaptarea adjectivelor neologice în limba română literară din perioada 1760-1860, în Studii de limbă literară și filologie, I, București, 1969, p. 131-154.*

sufixe, respectiv latină: *curative* (FDB, 21), *nocivă* (FDB, 71), *preservativ* (FDB, 46); *cădăbros* (FDB, 72), *contagios* (FDB, 117, *contăgios*, FDB, 21), *gangrenoasă* (FDB, 71, *găngrenoase*, FDB, 27), *morboasă* (FDB, 74), *scăbioase* (FDB, 93), *tendinos* (FDB, 111) etc.

Unele adjective, care se vor stabili ulterior la alte forme, sunt acum adaptate cu sufixe mai vechi în limbă, precum *-tor(iu)*: *nutritiv* „nutritiv” (HPP, 40, *nutritoare*, FDB, 50, HPP, 152, *nutretoare*, HPP, 13).

Celelalte categorii de adjective neologice, terminate în *-ant(e)* / *-ent(e)* (adaptate după adjective de origine latină terminate în *-ans*, *-antis*, *-ens*, *-entis*, italiene în *-ante*, *-ente*, franceze în *-ant*, *-ent*, germane în *-ant*, *-ent*), *-bil* (lat. *-bilis*, it. *-bile*, fr. *-ble*), apar folosite de cărturarul ardelean, în marea lor majoritate, cu forma pe care o au și astăzi: *îndiferent* (FDB, 102), *pendente* (sg., FDB, 82), *prudent* (FDB, 95), *stimulante* (FDB, 108).

În privința clasei verbului, orientarea latino-romanică a autorului a făcut posibilă pătrunderea unui număr însemnat de verbe adaptate, urmînd modelul latino-roman, la forma reținută de limba literară. Apar puține cazuri de încadrare la conjugarea a IV-a, cea mai productivă în perioada respectivă, în detrimentul conjugării I: *a se contăgi* (FDB, 58), *cristălisi* (BDZ, 7), *îngăngreni* (*se îngăngrenesc*, FDB, 28), *a (se) repeți* (*să se repețească*, FDB, 68), *scăndălisi* (*să nu te scăndălisești*, FDB, 127).

Extrem de puține verbe aparțin de drept conjugării a IV-a, respectându-se, și în acest caz, modelul latino-roman: lat., it. *-ere*, *-ire*, fr. *-ir* > rom. *-i*: *nutri* (FDB, 90, *nutresc*, FDB, 3, *se nutresc*, FDB, 108, *se vor nutri*, FDB, 90, *nutrește*, g. *hrănește*, HPP, 14, *să le nutrească*, HPP, 50), *răsorbi* (*se răsoarbe*, FDB, 95, *se răsorb*, FDB, 100).

Există situații în care anumite verbe sunt folosite fără sufixul flexionar: *să se cercete* (FDB, 112, *să se cerceate*, FDB, 91), *se devastă* (FDB, 23), iar altele prezintă sufix: *se diferesc* (HPP, 14, FDB, 55).

3. În ceea ce privește **adaptarea semantică**, se observă utilizarea unor lexeme cu alte sensuri decât cele cu care s-au impus în limba literară: *să se comită* “a se încredința” (FDB, 116), *a devaga* “a rătăci, a umbla fără scop” (FDB, 106), *a se dimite* (~ *la pășune*) “a trimite, a lăsa să plece” (FDB, 66), *generație* “prăsiere” (FDB, 95), *generos* “de soi, de calitate” (*vin* ~, MVV, 58), *respet* “privință” (MVV, 6, 58, 90), *shoala* (~ *lemnlor*) “pepinieră, răsadniță” (HPP, 63, 67).

În majoritatea cazurilor, se observă că acești termeni sunt utilizați cu sensul primar din limba donatoare, accepțiuni dispărute astăzi sau devenite învechite. De pildă, *generos* are, în latină, două sensuri: sensul primar “de soi, de calitate, de origine nobilă” și cel figurat de “generos, cu suflet mare, ales, nobil sufletește”. Împrumutul este folosit de Maior cu sensul său de bază (*vin generos*), deși evoluția limbii literare va reține doar sensul figurat la termenului. La fel se întâmplă și în cazul lui *respe(c)t* “privire, privință”, al cărui sens a devenit desuet, păstrându-se doar sensul figurat, cel de “stimă, considerație”.

4. Cuvinte neadaptate

Textul cercetat prezintă o pondere însemnată a lexemelor care nu s-au impus în limbă, cuvinte neadaptate sistemului fonetic și morfologic al limbii române ori cuvinte adaptate, dar care reprezintă împrumuturi personale ale cărturarului ardelean, datorate formației sale latino-romanice. În funcție de originea lor, acestea se grupează în două categorii:

Latinisme: *abomas* (FDB, 27 < lat. *abomasum* < *ab* + *omasum* “măruntaie de bou”), *aereu* (MVV, 56 < lat. *aerius*), *afora* „afară” (BDZ, 12, 22, HPP, 54 < lat. *ad* + *foras*): *vor alăbora* (FDB, 44 < lat. *laboro*), *alcohol*(MVV, 62 < lat. *alcohol*), *amigdal*(MVV, 9 < lat. *amygdalus*), *angul rect*(MVV, 91 < lat. *angulus rectus*), *animant* (FDB, 64 < lat. *animans, ntis*), *avearsă / aversă* (FDB, 101, 104 < lat. *aversor*), *cannă* „trestie” (BDZ, 12 < lat. *canna*), *cinomomul* “scorțișoară” (MVV, 105 < lat. *cinnamum*), *copie* (FDB, 6, 21 < lat. *copia*), *crispă* (FDB, 92 < lat. *crispus*), *cruderă* (FDB, 125 < lat. *crudelis*), *cruderitate* (FDB, 125 < lat. *crudelitas*), *curculionii* „gărgăriță” (MVV, 38 < lat. *curculio, onis*), *damne* (FDB, 111 < lat. *damnum*), *depende* (FDB, 74 < lat. *dependere*), *a se dimica* (FDB, 107 < lat. *dimico*), *să nu se dimită* (FDB, 66 < lat. *demitto, -ere*), *edisaru* “plantă perenă” (MVV, 12 < lat. *hedysarum*), *elatir*(NIS, 6, 21 < lat. *elater*, cf. gr. *ἐλατήρ* “băț cu care se împinge cercul la jocul cu cercul”), *ematurație* “maturație, coacere” (MVV, 64 < lat. *ematuratio*), *extractivum* “extract” (MVV, 82 < lat. *extractivum*), *foabă* (FDB, 114 < lat. *fovea*), *furfură* “tărățe”(FDB, 67 < lat. *furfur, -uris*), *gumi*(MVV, 77 < lat. *gummi*), *ihtiocol* “ihtiocol, clei de pește folosit la limpezirea vinurilor” (MVV, 76 < lat. *ichthyocol*), *imbri* “țiglă, olan” (MVV, 72 < lat. *imbrex, icis*), *încremânt* “creștere”(BDZ, 5 < lat. *incrementum*), *se înduperă* “a se sprijini”(MVV, 88 < lat. *indupero*), *se întumesc* “a se inflama”(FDB, 87 < lat. *intumesc, -ere*), *lineă*(MVV, 18 < lat. *linea*; cf. și it. *linea*), *lora*(MVV, 107, 108 < lat. *lorum*), *malleol* (MVV, 12 < lat. *malleolus*), *massă* (BDZ, 11,

24, MVV, 52 < lat. *massa*), *matră* “mamă” (MVV, 102 < lat. *mater, tris*), *morbul* (FDB, 81 < lat. *morbis*), *mordac* “mușcător” (FDB, 110 < lat. *mordax, -cis*), *moturi* “mișcări” (FDB, 123 < lat. *motus*), *munde* (< lat. *munde*), *mur* „zid, perete” (MVV, 88, *murii*, FDB, 53, 91 < lat. *murus*)⁶, *năviții* (HPP, 50, g. *corăbii* < lat. *navigium*), *ocură* “a apărea” (FDB, 64 < lat. *occurro*), *odorat* (MVV, 64, *odorate*, MVV, 56, *odorați*, MVV, 61 < lat. *odorus*), *odorează* (NIS, 10 < lat. *odoror*), *omas* (FDB, 23 < lat. *omasum*), *opoarte* “a trebui, a se cuveni” (FDB, 125, 126 < lat. *oportet, -ere*), *periclu* (FDB, 74 < lat. *periculum*), *primorilor* (FDB, 29 < lat. *primoris*), *producturile* (FDB, 39 < lat. *productus*), *promove* (FDB, 65 < lat. *promoveo, -ere*), *rastru* “greblă” (HPP, 64, *rastri*, MVV, 97, *răstruțe*, HPP, 77 < lat. *rastrum*), *să-i rămoavă* “a îndepărta” (FDB, 106 < lat. *removeo, -ere*), *să se răpurgă* “a se curăța” (FDB, 53, 109 < lat. *repurgo*), *recremânturi* “gunoi” (MVV, 89 < lat. *recrementum*), *regulară* (BDZ, 11 < lat. *regularis*), *remot* “îndepărtat” (FDB, 32, 46 < lat. *remotus*), *sapor* “gust” (NIS, 4, 7, BDZ, 5, 11, MVV, 58 < lat. *sapor, oris*), *sârbéște* “servi” (HPP, 4 < lat. *servio*), *scopură* “stâncă, piatră” (HPP, 41, *scopuros*, HPP, 132 < lat. *scopulus*), *slifură* “sulf, pucioasă” (MVV, 77 < lat. *sulfur, sulphur*), *spise* “groase” (FDB, 73 < lat. *spissus*), *subsire* “moarte” (FDB, 50 < lat. *subsido, -ere*), *summa* (BDZ, 8 < lat. *summa*), *superpondiu* (NIS, 6, 21 < lat. *super + pondus*), *tâmpărământ* (MVV, 6 < lat. *temperamentum*), *tepidă* “călduță” (FDB, 69 < lat. *tepide*), *terminul* (FDB, 88, 101 < lat. *termin, -inis*), *triangulu ecvicruru* “triunghi isoscel” (MVV, 18, 44 < lat. *triangulus equicrurus*), *trucida* “a omori” (FDB, 80, 112 < lat. *trucido*), *trucidarea* (FDB, 41 < lat. *trucidatio*), *văcelindu-se* “a se mișca” (FDB, 103 < lat. *vacillo*), *vinată* “tescovină” (MVV, 53 < lat. *vinaceum*), “vie” (MVV, 7 < lat. *vinetum*), *voluta* “a se tăvăli” (FDB, 82 < lat. *voluto*).

Italianisme: *acidi* (FDB, 84 < it. pl. *acidi*), *amoni*, *amonit* (*amonim*, FDB, 111, *amoniți* FDB, 39 < it. *ammonire*), *calam aromatic* “Acorus calamus, plantă erbacee cu utilizări în medicină” (FDB, 69, 89 < it. *calamo aromatico*), *cascarila* “Croton eleuteria, arbust a cărui scoarță este folosită în medicină ca tonic și reducător al febrei” (FDB, 76, 97 < it. *cascarilla*), *cautela* “precauție, prevedere” (FDB, 125, *cautelă*, 37, 52, *cautele*, 33, *cautelele*, 13 < it. *cautela*), *contumație* “carantină” (FDB, 29, 40, 52 < it. *contumacia*), *ermii*⁷ “pustii” (FDB, 107 < it. pl. *ermi*), *esculente* (g. *bucate*, FDB, 108 < it. f. pl.

⁶ Poate reprezenta și un împrumut din macedoromână (*mur*).

⁷ Cuvântul poate fi și un împrumut din macedoromână (*ermu* “pustiu”).

esculente)⁸, *galanga* “plantă erbacee asemănătoare ghimbirului cu utilizări în medicină”(FDB, 50 <it. *galanga*), *lumaca* (g. *melciul*, HPP, 148, *lumachele*, HPP, 153, *limaca*, MVV, 39, *limacele*, MVV, 38 <it. *lumaca*), *să se proveadă* „a înzestra cu cele necesare”(FDB, 38 <it. *provvedere*), *a răsfuga* (MVV, 7, *se resfugă*, HPP, 19, *resfugându-se*, NIS, 14, *răsfugați*, MVV, 7), *răsfugarea* „emanație, evaporație” (FDB, 83, *răsfugările*, FDB, 6, 25 < it. *risfogare*), *savadilă* “plantă din familia liliaceelor folosită în tratamentul homeopatic al problemelor respiratorii” (FDB, 98 <it. *sabadilla*), *veterinaria* “medicină veterinară”(FDB, 3 < it. *veterinaria*).

Câteva latinisme prezintă variante grafice cu consoane geminate: *cannă*, *ihitiocola*, *malleol*, *massă*, *summă*. Lexemele complet neadaptate sunt slab reprezentate: *extractivum*, *gumi*, *ihitiocola*, *lora*. Majoritatea împrumuturilor poartă afixele specifice flexiunii limbii române, așadar adaptarea lor se realizează prin atașarea mărcilor flexionare românești: *animantului*, *cautelele*, *cinomomul*, *curculionii*, *ermii*, *lumachele*, *moturi*, *murii*, *producturile*, *răsfugările*, *saporul*, *terminul* etc.

Concluzii

Analiza materialului lexical excerptat din cele cinci texte de popularizare a științei elaborate de către Petru Maior ne arată că adaptarea fonetică și morfologică a împrumuturilor se face în funcție de două tipuri de norme: cea cultă latino-romană (și, ocazional, non–latino-romană) și cea veche, analogică. Majoritatea termenilor apar corect încadrați în sistemul fonetic și morfologic al limbii române. Puținele probleme de adaptare sunt cele ale perioadei: fluctuații în utilizarea lui *h* inițial, a grupului consonantic *ch*, a lui *s/z* intervocalic, a fonetismului *cs*, în fixarea genului gramatical, cu unele consecințe imediate asupra încadrării în declinări și a formării pluralului. În ceea ce privește adaptarea semantică, împrumuturile sunt preluate cu sensul primar din limba donatoare, sens care se va și impune în evoluția ulterioară a românei literare. Excepțiile analizate arată că unii termeni sunt folosiți cu accepțiuni dispărute sau devenite vetuste în cursul evoluției semantice ulterioare. Numărul mare al latinismelor și al italianismelor, adaptate sau neadaptate sistemului fonetico-morfologic al limbii române demonstrează orientarea conștientă a cărturarului ardelean către cultura occidentală (în sensul unei atitudini culturale asumate de a înscrie limba română în direcția modernizării lexicale) și

⁸ În italiană, cuvântul este adjectiv (< lat. *esculentus* “(bun) de mâncare”). P. Maior îl folosește ca substantiv: “[...] să fie necesități sau strimtorați de foame a devora adecă a mânca sterc (balega) strein și esculente adecă bucate putrăde”.

opțiunea sa pentru latină și italiană ca cele mai importante surse de înnoire lexicală a limbii noastre de cultură.

Izvoare

- BDZ = *Dissertație a lui Ioann Burgher M. D. despre zăhar, carele din must de tulei de cucuruz și de jugastru se face, Buda, 1813.*
- FDB = *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor celor ce se încing prin țeară și a celor ce se leagă și a unor boale sporadice, adecă pe ici pe colo îmblătoare, ale vitelor celor cu coarne, precum și a cailor, a oilor și a porcilor, Buda, 1816.*
- HPP = *Învățătură pentru prăsirea pomilor, scrisă de Haintl Franțisc, domnul Rășpacului și Neschingului, a mai multor învățate și iconomicești soțietăți împreună soț, Buda, 1812.*
- MVV = *Învățătură despre agonisirea viței de vie și despre măiestria de a face vin, vinars și oțet, întocmită de autorii Șaptal, Rozier, Parmentier și Dussieux și întru acest chip scurtată de abbatul Ludovic Mitterpaher, Buda, 1813.*
- NIS = *Învățătură de a face sirup și zăhar din mustul tuleilor de cucuruz, după ce s-au cules cucuruzul de pre ei, întocmită de D. Ioann Nep. Neuhold, Buda, 1812.*